

{עבדים והזקיננו משלם כשעת גזילה ומה שלא משלם שבת על שמנע העבד מעבודתו, יבואר בדף צ"ז}.

הכי קאמרי משמיה דר' יוחנן, אפילו טלה ונעשה איל נעשה שינוי וכו' כוונתו, שאם בזה הווי שינוי (למרות שההבדל בין טלה ואיל הוא קטן מאד, י"ב חודש טלה וי"ג חודש איל), כל שכן כשממש הזקינה.

ולפי רש"י לכאורה צריך ביאור, שהרי לפי רש"י טלה ונעשה איל לא קנאו לגמרי אלא רק לעניין ד' וה' (כבר ציינו לעיל שהפנ"י עמד על זה. אבל על כל פנים כך כתוב ברש"י תהא סברתו אשר תהא), ומה שייך לומר שאפילו בזה קנה וכל שכן הזקינה? הרי בהזקינה אנו רוצים שיקנה לגמרי עד שיוכל לומר לו הרי שלך לפניך.

ובספר חידושי בתרא הקשה כן, ותירץ שמכל מקום עדיין ישנו ק"ו- אם בטלה ונעשה איל שהוא שינוי כל כך קטן, אמרה תורה שיקנה קניין כלשהו, כל שכן שבהזקינה יקנה לגמרי.

דף צ"ז ע"א

ואי פ"ד עבדא כמקרקעי דמי, אמאי פטור, ברשותה דמריה קאי כלומר, אי אמרת בשלמא שעבדא כמטלטלי, נוכל לומר כאן כמו שאמרנו לעיל צ"ז ע"ב גבי שבח שוורים, שלכל גזלן יש חיוב השבה ברגע שגזל, וחיוב ההשבה כולל רק את מה שגזל באותו רגע ולא מעבר לזה. ולכן פטור מכל שבח שהצמיח העבד אח"כ. אבל אם עבדא כמקרקעי, הרי יש כאן קרקע שכל הזמן היא ברשות

הבעלים ולא נגזלה מעולם, וצריך לשלם שכר שימוש בעבד כמו שמבואר כאן בתוס'.

והוסיף בזה לבאר הרב גריינימן בספרו חידושים וביאורים, על דף ס"ו עמוד ב', ד"ה ולכן (עמוד קי"ג בספר).

{והנה, מה שמבואר כאן בגמ' שאם עבדא כמטלטלי פטור, לכאורה קשה שיתחייב מדין שבת. הרי ראינו לעיל שאם הדקיה באינדרונא חייב לשלם לו שבת, וגם כאן מנע מהעבד לעבוד. ולכן צריך לשלם לו שבת (וכלומר שישלם לבעלים, שהרי מה שקנה עבד קנה רבו). עיין בנתיבות שס"ג מה שתירץ בזה, ועיין גם בקצה"ח שם. ועיין ברכת אברהם על דף צ"ו ע"ב ד"ה עבדים והזקינו}.

בי רב יוסף בר חמא הוּוּ תְּקִיף עֲבָדֵי דַּאִינְשֵׁי זְכוּי' (כלומר בני ביתו תקפו עבדי וכו'). והנה מה שמבואר כאן שתקפו רק עבדים של אנשים שלוו מהם כסף, אפשר לומר באמת שתקף גם עבדים של סתם אנשים והכריחם לעבוד (וכמו שמבואר לקמן שעשה כך שלא בשעת מלאכה דניחא להו לבעלים וכו'), ומה שנאמר כאן שתקף עבדים של לווים, זהו משום שהגמ' רוצה להתמקד במה שדנה בהמשך – האם אפשר לעשות כך בלי לחשוש למחזי כריבית. ודן בשאלה זו (מדוע נזכר כאן דווקא תקיפת עבדים של אנשים הלווים), בספר חידושים וביאורים לרב גריינימן.

עבדא נהוּם כְּרִיסִיָּה לֹא שׁוֹי כְּלוּמַר אִם נִמְדוּד כְּמָה עוֹלָה לְזוֹן אֶת הָעֶבֶד, מוֹל הַתּוֹעֵלֶת שֶׁמִּפִּיקִים מִמֶּנּוּ, נִמְצָא שֶׁהַעֲלוֹת לְזוֹן אֶת הָעֶבֶד הִיא גְדוּלָּה יוֹתֵר. כֵּךְ הִבִּין רַבֵּה בְּרִיָּה, וְלִכֵּן שָׁאֵל אוֹתוֹ, שֶׁמָּא מִתְּכוּוֹן אַתָּה דוּוֹקָא לְעֶבֶד בְּשֵׁם דָּאָרוֹ, שֶׁהוּא עֶבֶד גְּרוּעַ (עיין בדיבור הסמוך). וְעֵנָה לוֹ, לֹא לְזֶה כּוּוֹנְתִּי, אֶלָּא כּוּוֹנְתִּי הִיא שֶׁעֶבֶד כּוֹזֵה שְׁבוּזֵן

שאינו עושה מלאכה מתבטל לגמרי, לומד את דרכי הבטלה ואינו שווה דבר.¹²³⁴⁵⁶⁷

דארו עבדיה דמרקיד בי כובי פירוש- העבד ששמו דארו, שהוא ליצן ומרקד בין חנויות לשתות יין (רש"י בבבא מציעא, ועיין שם עוד בביאור סוגיה זו).

התוקף פפינתו של חברו מבואר כאן בגמ' למסקנה, שאם יורד אדעתא דגזלנותא, הרי דינו ככל גזלן ואינו צריך לשלם שכרה, דכל הגזלנים משלמים כשעת הגזילה. ולכן משלם רק פחתה.

ומקשים כאן, ממה נפשך- אם מדובר כאן בפחת שמהווה שינוי, אם כן קנה את הספינה ומשלם דמיה. ואם אין הפחת מהווה שינוי, שיאמר לו הרי שלך לפניך ומדוע ישלם לו הפחת כלל.

והגר"ח פ"ב גזילה הלכה ט"ו, מוכיח מכאן את היסוד (שכבר הובא בשמו כמה פעמים לעיל) שכאשר חל פחת בגוף החפץ, אזי גם כאשר אין כאן ממש שינוי הקונה ואומר הרי שלך לפניך, מכל מקום צריך להשלים את מה שנפחת.

עוד מבואר כאן, שכאשר הספינה קיימא לאגרא ויורד אדעתא דאגרא, משלם שכר או פחת, לפי הגבוה יותר (עיין רש"י). אמנם בריוח שעשה התוקף מהספינה, אין חלק לבעלים. ומבאר הקובץ שיעורים אות קי"ג, שכיוון שקיימא לאגרא וגם נחית אדעתא דאגרא, אם כן הווי כאילו שכרה מדעת הבעלים, וכמו בדבר העומד להמכר דאפשר לכל אדם לקנותו שלא מדעת בעלים כשקייצי דמייהו, כמבואר בבבא בתרא פ"ח. ואם כן הווי כמו שוכר רגיל, והרווח שלו.

ועיין ברכת אברהם כאן, שהקשה מדוע לא ייטול גם השכר וגם הפחת, ומה כל העניין של הנטילה לפי מה שגבוה יותר. עיין מה שתירץ שם.

פסלתו מלכות, פסלתו מדינה מה שבפסלתו מדינה לכו"ע יכול לומר לו הרי שלך לפניך, מבאר החידושי בתרא שכיוון שהמלכות לא פסלתו ורק בני המדינה מרחיקים מטבע זה מהם, הרי אין זה פסול כלל בעצם המטבע אלא עניין חיצוני- שבני המדינה (כלומר תושבי המדינה ולא המלכות) מזירים עצמם ממטבע זה. אבל כאשר פוסלתו מלכות, דהיינו השלטון, שהוא מוסמך להחליט על המטבעות, הרי המלכות מטילה "פסול" במטבע, ורק בזה נחלקו.

ובפסלתו מלכות, ראשית יש לבאר מהו פסלתו מלכות- בים של שלמה מבואר שנחלקו הן כאשר אותה מלכות פסלה את המטבע אך עדיין יוצא במלכויות אחרות. והן כאשר אותה מלכות פסלה את המטבע.

ובמה נחלקו- ראיתי מבואר בספר חידושים וביאורים לרב גריינימן, כך- למעשה חמץ ועבר עליו הפסח וכד', ודאי צריך להיחשב שינוי, כי ודאי יש הבדל בין חמץ מותר לחמץ אסור. ורק כיוון שהיזק שאינו ניכר לא שמיה היזק, לכן גם יכול לומר לו הרי שלך לפניך. וכך מבואר בגיטין נ"ג, שהא בהא תליא (והוסיפו התוס' שם, שאין הפשט שבכל מקום שיש היזק יש גם שינוי, אלא רק בכה"ג שהסברה ברורה להחשיבו כשינוי, כמו בחמץ שעבר עליו הפסח, דווקא אז יהיה תלוי- שאם נאמר לא שהיזק כזה שמיה היזק, אין לך שינוי גדול מזה עיין שם).

וממילא, גם כאן - ודאי שההבדל בין מטבע כשר לפסול צריך להיחשב שינוי. וכל הצד שלא להחשיבו כשינוי הוא כמו שבואר, שכיוון שחשיב היזק שאינו ניכר (כי המראה נשאר אותו מראה) ממילא גם אומר לו הרי שלך לפניך. אבל המ"ד החולק סבר, שיש כאן היזק הניכר, כי כדי שנאמר שיש היזק "ניכר" סגי בכך שנוכל להבדיל בין חפץ זה לשאר חפצים כמותו. דהיינו שההבדל לא יהיה רוחני בלבד אלא ניכר בגוף. וגם כאן, ההבדל בין מטבע זה לשאר מטבעות אינו הבדל רוחני בלבד אלא קל להבדיל ביניהם. וכיוון ששמיה היזק, חוזרת הסברה הבסיסית שחשיב שינוי, ולכן אינו יכול לומר הש"ל.

המלווה את חברו על המטבע וכו' מה שחילק רש"י בין פרקמטיא למעות, עיין תוס'. וההסבר הפשוט ברש"י הוא לכאורה כאמור במאירי, וזה לשונו "חכמי הצרפתים פרשו דווקא בשמסר לו פרקמטיא. שהרי אומר לו, אלו היתה פרקמטיא שלי בידי, הייתי מוכרה במטבע היוצא עכשיו. הא אם הלווהו מעות, אפילו אין לו דרך לילך לאותה העיר (-כלומר העיר שבה כן אפשר להוציא אותן מטבעות), רשאי להחזיר לו מה שהלווהו. שהרי אומר לו אילו היה בידך נפסל בידך גם כן".

דף צ"ז ע"ב

יכול לומר לו לך הוציאו במישן כלומר במקום אחר ששם כן יוצאת מטבע זו. יש"ש.

דאית ליה אורחא למיזל למישן כלומר שבלאו הכי היה הולך מאיזושהי סיבה למישן. יש"ש. וכך גם משמע מרש"י ד"ה ומשני דלא בחשי.

קושיית הגמ' ממעשר שני הקושיה ממעשר שני לכאורה אינה רק על רב נחמן אלא גם על שמואל עצמו. עיין תוס'. ועוד מקשה הרשב"א, שממעשר שני אפשר להקשות גם על רב, שהרי לפי רב צריך לתת לו מטבע היוצאת באותה שעה. ומתרץ שרב תנא הוא ופליג.

מעות כוזביות ירושלמיות פירש רש"י בפירוש הראשון, שמדובר באותה מטבע- דהיינו מטבע של בר כוזיבא היוצאת בירושלים. ולפי זה מה שסיים בלשון זו "וכוזביות וירושלמיות לא נפקי כלל", צריך לכאורה להגיה "כוזביות ירושלמיות", בלי וי"ו החיבור, שהרי זו אותה מטבע (ספר שיעורי בקיאות).

התם בשאין מלכויות מקפידות כלומר מה שגבי מעשר שני מוכח שגם כשאין לו דרך למישן יכול לתת לו במטבעות שאינן יוצאות, היינו כשהוא במצב שאמנם אינו יכול להשתמש במטבע זו אצל אנשי מדינה זו, אבל יכול לתיתה לאנשי מדינה אחרת הבאים לכאן. כך מבאר היש"ש, וכך מבואר גם ברש"י ד"ה ומשני דלא בחשי, בסוף הדיבור.

ומקשה הגמ', אם כן על כרחך שמואל מיירי שהמלכויות כן מקפידות. ואם כך קשה, מה יועיל שיש לו דרך למישן, הרי אינו יכול כלל לצאת למישן עם מטבע זו כי קפידת המלכות גורמת שיחרימו ממנו את המטבע כשיראוה.

ומתרצת, שלא מקפידים עד כדי כך, אלא רק מקפידים שלא יסחרו במטבע זו בפרהסיא עם בני מדינות אחרות הבאות לכאן. ובזה איירי שמואל.

רש"י ד"ה אין מחללין על מעות של כאן והן בבבל פירש רש"י, שהמעות הן מעות ירושלמיות, והבעלים והמעות נמצאים בבבל. ומה שאין מחללים, פירש רש"י שאין זה נחשב "מצוי בידך". והעיר איילת השחר, שלכאורה הטעם פשוט יותר, שאין זה נחשב מטבע במקום שבו הבעלים מחללים. וכך גם מבואר לעיל, שהבעיה היא שאין זה נחשב מטבע.

על כל פנים מקשה הגמ', שאף על פי שודאי יעלה לירושלים (שהרי זו כל מטרתו, שבמקום לסחוב את הפירות לירושלים יחללם על המעות ואת המעות יוציא בירושלים), מכל מקום אינו יכול לחלל. וקשיא למה שפירש רב נחמן בשיטת שמואל, שאי אית ליה אורחא למישן נחשב מטבע גם כאן.

ומהמהרש"ל על תוס' משמע, שסתירה בברייתות עצמן אין להקשות, כי אפשר לתרץ שבברייתא לעיל מיירי שאין מקפידות המלכויות כלל (ואפשר להוציא מטבע זו בפרהסיא ולסחור בה עם בני מדינות אחרות הבאות לכאן). וכאן מיירי שמקפידים ולא מקפידים, דהיינו אי אפשר לסחור בה כאן אבל אין בוחשים כדלעיל. אבל על שמואל קשה, כי הוא עצמו דיבר בציור כזה שמקפידים ולא מקפידים, ואם כן אם נעמיד כך את הברייתא השניה, יקשה עליו.

ולכן מתרצת הגמ' שהברייתא השניה איירי כשמקפידים לגמרי, ובחשי.

נמצא לפי שמואל, שהברייתא הראשונה מיירי כשלא מקפידים כלל. הוא עצמו מדבר על מקרה שמקפידים ולא מקפידים. והברייתא השניה מיירי כשמקפידים לגמרי.

המלווה את חבריו על המטבע והוסיפו עליו זכו' מדובר שהלווהו מטבעות מסוימים בשם מסוים, כגון- דינרים. והדינר היה בשעת ההלוואה במשקל מסוים. ובשעת הפירעון, אמרה המלכות שמהיום יהיה הדינר מטבע חדשה, בעל משקל גבוה יותר. והדינר בצורתו הקודמת, ייפסל באותה מדינה.

וכיוון שהדינר בצורתו הקודמת נפסל באותה מדינה, אם כן לפי רב כבר אי אפשר להחזיר בו, ואין ברירה אלא להחזיר מן המטבע החדשה. ואם כן, האם יוכל להחזיר לו עשרה דינרים חדשים כנגד עשרה דינרים ישנים שהלווהו, הרי הווי ריבית. כך מפרש רש"י.

והרא"ש כתב שגם לפי שמואל היא האיבעיא, וכגון שלא יכול להחזיר לו במטבעות הישנים שנפסלו, כי אין לו דרך ללכת למקום אחר שבו המטבעות הישנים עדיין יוצאים.

ותחילה רצה רב חסדא לומר, שיכול להחזיר לו עשרה כנגד עשרה. ומקשה הגמ'- הרי בעשרה החדשים יוכל לקנות יותר פירות.

ופירש רש"י את הקושיה, שכוונת הגמ' היא שאם כן הווי ריבית. אבל בספר חידושים וביאורים מוסיף יותר מזה- שאם אפשר לקנות יותר פירות במטבע חדש, פירוש הדבר הוא שערך הכסף (כלומר החומר הקרוי כסף) לא הוזל, אלא סתם החליט המלך לעשות מטבע חדשה הקרויה באותו שם בתוספת משקל כסף. ואם זו המציאות, מהיכי תיתי שיצטרך לשלם לו במטבעות אלו (אפילו בלי עניין איסור ריבית) הרי זה כאילו החליט המלך לחבר שני דינרים ולקרוא להם דינר. וכי אז יצטרך לשלם לו שני דינרים? ולמה כתב כאן רש"י רק משום ריבית?

על כל פנים, קושית הגמ' היא שכיוון שבעשרה החדשים יכול לקנות יותר פירות, לא יחזיר לו עשרה חדשים.

ועונה הגמ', שאין הכי נמי- מה שאמר רב חסדא שיחזיר לו עשרה חדשים, מיירי כשלא הוזלו הפירות מחמת התווספות המטבע (שאם היה מוזל מחמת התווספות המטבע, לא יחזיר לו עשרה חדשים, או מטעם ריבית או מהטעם שבואר לעיל ע"פ הרב גריינימן).

ומבאר בספר חידושים וביאורים שהמציאות הנ"ל היא כך- ערך החומר הקרוי "כסף" הוזל, ולפני שהספיקו הפירות להתייקר מחמת זה, באה המלכות וקבעה שיש להוסיף יותר משקל כסף לדינרים, וכך נשארו הפירות באותו מחיר. וכיוון שסוף סוף הפירות הם באותו מחיר, אין כאן ריבית כשמחזיר לו את אותו מטבע.

ולפי זה מבאר, שמה שאומרת הגמ' שנעשו הפירות זולים מחמת תרעא, וכמו שמסביר רש"י שירדו גשמים וכד', הפירוש הוא כך- לא מיבעיא כשלא הוזלו הפירות כלל שאז מחזיר לו מטבעות חדשים כמבואר לעיל, אלא אפילו כשהוזלו מחמת תרעא, שאז יש לחשוש למראית עין דריבית, אפילו הכי אין בעיית ריבית ויחזיר לו במטבעות חדשים.

ומקשה הגמ', שבכל מקרה הווי ריבית, כי את המטבעות החדשים אם יתיכם ויעשם נסכא, יהיה בידו יותר חומר הקרוי כסף מאשר מה שהיה בידו אם היה מתיך את המטבעות הראשונים. והרי זה כמו אדם שמלווה לחבירו סאה חיטים ומחזיר לו סאה וחצי, שהווי ריבית אע"פ שסאה וחצי שווים בשעת הפירעון מה שהיתה שווה סאה בשעת ההלוואה.

ולכן מתרצת שאכן צריך להחזיר לו פחות מטבעות, מן המטבע החדש. אמנם עד חומש אין להקפיד, ועיין הטעם לזה ברא"ש כאן, ובחזו"א שמבארו, וכן עיין טעם אחר במרדכי (שעד חומש אין קפידא ועל דעת זה נתן).

דף צ"ח ע"א

אבל שקליה בידיה, מיגזל גזליה השבה בעי מיעבד דהיינו, שאין כאן גדר של השבה, כל עוד הנגזל יצטרך לשלם כדי להוציא את החפץ. אמנם, אם ייתן לו הגזלן דינר שיכול הנגזל לשלם בו לבר אמודאה שיוציא מהמים, שפיר חשיב השבה מעליא (ים של שלמה).

השף מטבע של חבירו פטור, והני מילי דמחייב בקורנפא ופרשיה דהיינו שהחומר הקרוי כסף נשאר כאן כפי שהיה קודם, אלא שהצורה השתנתה ואי אפשר לקנות בו. וזה לא חשיב מעשה היזק המחייב, שכן מה שאי אפשר לקנות בו בצורתו החדשה, אינו נובע ישירות ממעשה ההיזק שלו, אלא מהחלטה שרירותית של המלכות (חידושים וביאורים, דף ק"ג ע"ב). ואם באמת ייקח כוס מתכת ויכה בה עד שתתעקם, ודאי שיהיה חייב.

{ובפשטות אין קשר בין עניין זה לבין מה שבואר לעיל בגזל מטבע ופסלתו מלכות, שנחלקו שם אם יכול לומר לו הרי שלך לפניך. ששם דובר לעניין אדם שגזל, האם יכול להשיב מטבע שפסלתו מלכות. וכאן השאלה היא אם חשיב נזק. ובאמת כך מחלק הרשב"א, ששם מיירי לעניין גזל וכאן לעניין נזיקין. אמנם תוס' בכל זאת מקשר בין שני הנידונים}.